

IV

FORUM

(RE)VIZIJA: TREBA LI BRANITI ISTORIJU?

U Beogradu je 13. juna 2020. objavljena deklaracija „Odbranimo istoriju“ koju je sastavila grupa istoričara sa postjugoslovenskog prostora i ponudila je javnosti u svojim društvima. Dokument je sačinjen od tri dela – preambule, deset tačaka deklaracije i preporuka. Već u prvoj rečenici preambule se detektuje ključni problem koji je motivisao autore: prema njihovoj oceni, to je „revizionistički odnos prema prošlosti“. U nastavku se definiše istorijski revizionizam kao „zloupotreba istorijske nauke, namerno i tendenciozno iskrivljavanje slike o prošlosti“. Glavne uzroke političkih zloupotreba istorije autori pronalaze u nacionalističkim ideologijama i ratovima zbog kojih su ovi trendovi posebno izraženi na postjugoslovenskom prostoru. Kao središnje polje zloupotreba istorije naveden je Drugi svetski rat. Ratovi na prostoru nekadašnje Jugoslavije su nastavljeni „drugim sredstvima“, a godišnjice i jubileji se koriste za „nacionalističku mobilizaciju i učvršćivanje autoritarnih vlasti“. Istorija je danas „rezervni ratni položaj na kome tinjaju neprijateljstva koja razaraju naša društva“, poručuju autori Deklaracije.

Inicijatori dokumenta, „Odbranimo istoriju“, predlažu deset kratko obrazloženih temeljnih principa na kojima bi trebalo da počiva kritička istoriografija: Istorija je nauka; Istorija je dinamična; Istorija je disciplina kritičkog mišljenja; Istorija je multiperspektivna; Istorija je celovita; Istorija je nadnacionalna; Istorija je kontekstualna; Istorija je racionalna; Istorija je slobodna; Istorija je odgovorna.

U završnom delu dokumenta istoričarima se preporučuje da se bore za primenu naučnih historiografskih metoda; političkim elitama da prestanu da zloupotrebljavaju prošlost i time raspaljuju nacionalističke strasti; evropskim i nacionalnim parlamentima da prekinu da donose zakone i rezolucije kojima se propisuje „istorijska istina“; sudovima da u postupcima rehabilitacije ne falsifikuju istoriju; ministarstvima nauka da podržavaju projekte koji podstiču kritičko preispitivanje prošlosti; ministarstvima obrazovanja da nastavu istorije ne svode na formiranje nacionalnog identiteta i širenje mržnje; ministarstvima kulture da prekinu sa praksom memorijalizacije ličnosti i struktura koji su bili diseminatori mržnje i protagonisti zločina; medijima da se kritički odnose prema paraistoričarima i istoričarima koji

promovišu netoleranciju i iskrivljuju prošlost; lokalnim vlastima da prestanu da imenuju javne ustanove po ličnostima koje su pozivale na etničku mržnju i koje su bile odgovorne za ratne zločine; nastavnicima istorije da podstiču kritičko mišljenje kod đaka u nastavi.

Deklaracija „Odbranimo istoriju“ izazvala je različite reakcije u regionu i imala stotine potpisnika, ne samo među istoričarima. Njeno objavljivanje povod je da se otvori šira rasprava o problemima istorijske nauke. Pozvali smo akademske istoričare iz regiona, među kojima su autori, potpisnici i nepotpisnici deklaracije, da odgovore na pet pitanja koja smo postavili. Njih desetoro se odazvalo i njihovo odgovore objavljujemo integralno. Pozivu se nije odazvao jedan broj broj kritičara deklaracije.

1. Da li ste potpisnik Deklaracije o odbrani istorije? Ako da, zbog čega ste je potpisali? Ako niste, sa čime se ne slažete; ne vidite njenu neophodnost ili biste je drugačije formulisali?

Dr Husnija Kamberović

Redovni profesor Filozofskog fakulteta u Sarajevu

Deklaracija je krik profesionalnih historičara kako bi se naša nauka izvukla iz ralja dnevne politike. Ona je dokaz kako u postjugoslavenskim zemljama postoje historičari spremni da sarađuju isključivo kako bi unaprijedili svoju struku. Deklaracija promovira temeljne postulate historije kao nauke, nema nikakvih političkih ili nacionalnih ambicija i nudi perspektive mladim historičarima.

Dr Tvrtko Jakovina

Redovni profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Jedan sam od inicijatora Deklaracije. Istina, vjerojatno najglasniji od nas iz inicijalne skupine, koji je bio glasni zagovornik njezine što veće načelnosti, primjenjivosti na ukupnost naše struke, takve da bude prihvatljiva i u Indoneziji i u Kanadi i kod nas. Je li sve to bilo neophodno... ne mislim da je neophodnost prava riječ; osobno nisam pisao ništa s idejom da će se stvari promijeniti ili da će netko progledati, pa ne vjerujem ni da se to događa deklaracijama ili proglasima. Više je to trag u vremenu, deklaracija o pogledima jedne generacije povjesničara koji su možda zaposleni u glavnim ustanovama visokog obrazovanja u svojim zemljama, ali su manjinci u društvima koja profesionalnost shvaćaju baš kao što i Istočna Europa sve češće shvaća europske vrijednosti i demokraciju. Za mene je ovo više krik onih koji vide kako se stvari razvijaju, koji na to upozoravaju ali se i žele

deklarirati pred onima koji još vjeruju u zdrav razum i znanost. Osobno sam želio i da se pokaže jasna distinkcija između onih koji su za historiografiju koja je globalna, koja bi vrijedila i u Bostonu i New Orleansu i Dublinu, jednako kao u Beogradu ili Splitu, od onih koji smatraju da je dovoljno pisati za publiku Ovčarsko-kablarske klisurine ili Cetinske krajine ili Bele krajine ili Pešterske visoravni ili, najviše, od Sutle do Širokog Brijega.

Dr Dubravka Stojanović

Redovna profesorka Filozofskog fakulteta u Beogradu

Potpisnica sam, a i učestvovala sam u njenom pisanju. Mislim da je našim društvima neophodno da se vrate nekim bazičnim pitanjima, jer sva postjugoslovenska društva deluju rastrojeno. Nešto su očekivala od samostalnih država, od demokratije, od tranzicije, evropskih integracija...Sad je došlo vreme razočarenja, suočavanja sa sopstvenim slabostima. Dalje se može ili u još veći sunovrat ili je potrebno podvući crtu i krenuti od temeljne i dubinske izgradnje zrelijih društva. Zato mislim da su nam potrebne deklaracije o bazičnim polazišnim tačkama. Zato i jeste prva rečenica Deklaracije da je istorija nauka. To izgleda banalno, ali to u stvari nosi potpunu promenu odnosa i prema prošlosti i prema sadašnjosti.

Dr Aleksandar Miletić

Naučni saradnik Instituta za noviju istoriju Srbije u Beogradu

Da, potpisnik sam Deklaracije. Deklaraciju sam potpisao zato što se kao profesionalni istoričar gotovo u potpunosti slažem sa njenim principima i sa zahtevima koje je postavila našoj struci. Ja sam možda jedini problem imao sa definicijom istorije kao nauke. Ja, naime, istoriju vidim više kao humanističku disciplinu približno onako kako to postavlja Princip br. 3 Deklaracije. Istoriju ne mogu da prihvatim kao formalnu nauku upravo zbog njene humanističke vrednosne osnove i dinamičke komponente saznanja o kojoj Deklaracija govori u Principu br. 2. Naučni metod u struci mogu da prihvatim, ali ne i istoriju kao nauku. Bojim se da deo zloupotreba u struci nastaje u pokušaju da se određena interpretacija istorije proglašava za „naučnu istinu“. Prilikom obeležavanja stogodišnjice početka Prvog svetskog rata to se potvrdilo kada je interpretacija Frica Fišera u glavnim tokovima srpske historiografije reafirmisana u status svojevrstne dogme, a drugačije interpretacije proglašene za „nenaučne“. Duh Deklaracije i njeni pojedinačni principi, pa i definicija Principa br. 1 su suštinski suprotstavljeni takvoj zloupotrebi shvatanja „nauke“, pa ipak imam izvesnu nelagodu oko unošenja samog pojma nauke u našu struku.

U Deklaraciji mi nedostaje naglašavanje vrednosnih, humanističkih i pedagoških principa koji treba uz ostale principe struke da rukovode istoričare i nastavnike istorije. Ljudi u struci nisu roboti koji treba da primenjuju zadate principe mehanički bez obzira na kontekst i vrednosne konotacije događaja. U tom smislu i pitanje multiperspektivnosti ima svoj određeni limit. Recimo, do koje mere ići u primeni multiperspektivnosti kada su u pitanju ratni zločini ili zločini genocida, a ne naći se u situaciji da opravdaš ili relativizuješ motivaciju počinioaca ili organizatora zločina? Mislim da odgovor na ovo i slična pitanja može da razreši samo jasno humanističko opredeljenje. Odgovornost treba da postoji prema principima struke, ali i prema vrednosnom kontekstu kako događaja u prošlosti tako i uticaja koji istorijska nauka, a naročito udžbenici istorije imaju na naša društva danas.

Dr Petar Todorov

Vanredni profesor na Institutu za nacionalnu istoriju u Skoplju

Potpisnik sam Deklaracije, a razlog zbog kojeg sam potpisao i podržao Deklaraciju je trenutna snažna politizacija i zloupotreba istorije u širem regionu. Potpisom sam hteo da se kao istoričar suprotstavim idejama koje podstiču i šire etničku i religijsku omrazu.

Dr Momir Samardžić

Redovni profesor Filozofskog fakulteta u Novom Sadu

Da, potpisao sam deklaraciju. Smatram da ona sažima sve probleme sa kojima se suočava istorijska nauka tokom više od trideset prethodnih godina, kako u godinama koje su prethodile raspadu Jugoslavije, u kojima je istoriografija predstavljala značajan segment priprema za rat, tako i u decenijama koje su usledile, u kojima je bilo neophodno opravdati novo stanje i formulisati „novu“, poželjnu prošlost. Naravno, to ne znači da se historiografija u prethodnom razdoblju nije suočavala s nizom problema koji su determinisali njen izgled, teme i načine interpretacija, ali je od sredine osamdesetih godina 20. veka funkcionalizacija prošlosti imala jasnu nameru izgradnje antagonističkih nacionalističkih narativa s tragičnim posledicama, koji istrajavaju do danas, a koji su u suprotnosti sa osnovnom funkcijom svake, pa i istorijske nauke, da doseže racionalno znanje i doprinosi unapređenju sopstvenog društva. U historiografiji je odavno napuštena devetnaestovekovna vera u mogućnost potpune objektivnosti i nepristrasnosti istoričara, nezavisno od konteksta u kojem oni stvaraju. Proučavanje međudnosa proučavanih tema, načina interpretacije i društvenog konteksta u kojima one nastaju predstavlja jednu od značajnijih oblasti savremene historiografije i

društvenih nauka. Upravo zbog toga, bar kada govorimo o srpskoj istoriografiji, od ključnog je značaja redefinisavanje dominantne historiografske paradigme na tragu tačaka navedenih u deklaraciji, kao pretpostavke razvoja naučne historiografije koja bi imala sposobnost samorefleksije i uočavanja ne samo sopstvene determinisanosti kontekstom, već i uloge koju je imala u kreiranju društvenog konteksta koji je vodio u rat. A ovaj izuzetno važan zadatak trebalo bi da predstavlja tek deo istraživanja koja bi ukazala na upotrebe prošlosti u konstruisanju kolektivnih identiteta na celokupnom prostoru koji danas često nazivamo postjugoslovenskim, te u širokom vremenskom rasponu koji seže svakako do 18. veka i konstituisanja pojedinih „nacionalnih“ historiografija.

Dr Hrvoje Klasić

Vanredni profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Potpisnik sam Deklaracije iz razloga što doista mislim da povijest (istoriju), ali i historiografiju i povjesničare danas treba braniti jer su ugroženi na različite načine. Povijest je ugrožena misinterpretacijama, namjernim dezinformacijama i lažima, historiografija neznanstvenim, amaterskim i površnim pristupom, a povjesničari uvredama, napadima, pa čak i prijetnjama smrću. Potpisnik sam zato što, iako se svakodnevno osobno bavim obranom povijesti, smatram da se zajedničkim osvješćivanjem problema i dobro organiziranim pritiskom mogu napraviti puno veći pomaci po pitanju spomenutih problema.

Dr Srđan Milošević

Naučni saradnik Instituta za noviju istoriju Srbije u Beogradu

Sa velikim zadovoljstvom sam se našao na listi potpisnika Deklaracije. Najpre zbog toga što delim stanovište da je historiografija i dalje polje zloupotrebe raznih nacionalnih i patrotskih osećanja, da uzimajući formu „patriotske“ discipline izbegava da se na primeren način suoči sa istinama koje su joj dostupne i koje bi morala da uvažava. Mi se jako dugo vrtimo u krugu vulgarnog „metodološkog nacionalizma“, koji se na kraju pretvara u propagadu. To je posledica prezira prema teorijsko-metodološkim aspektima naše, ali i drugih nauka, koje su u značajnoj meri objasnile fenomen nacionalizma, nacionalne države... Konzervativna, naciji okrenuta historiografija nije po sebi neprihvatljiva, iako mislim da je to pogrešan pristup: problem se javlja kada se nacija podrazumevano stavlja na vrh vrednosnih opredeljenja. I onda se to čini na način da se brani „nacionalni interes“, što je taj vulgarni „metodološki nacionalizam“. Ako neko na teorijsko-metodološkoj

ravni opravda takvo očigledno etnocentrino posmatranje prošlosti – nema nikakvih problema. Primera radi, još je u 19. veku ondašnji veoma uticajni i, mora se reći, pomalo šarlatanski historičar Pantelija Srećković pisao da se „jedino preko narodnosti dolazi do uljudnosti“ (u smislu kulturnog napretka – S. M.). To je formulisano parolaški, ali iza toga ipak stoji neki širi svetonazor, ako hoćete neka filozofija. Danas čak ni toga nema: jednostavno se podrazumeva da je nacija (u etničkom smislu) neupitna vrednost.

Dr Goran Vasin

Vanredni profesor Filozofskog fakulteta u Novom Sadu

Ne, nisam potpisnik Deklaracije. Deklaraciju sam pažljivo pročitao, smatram da su pokrenuta neka važna pitanja za našu, ali i položaj historiografije u regionu. Mislim da je bilo potrebno pokrenuti pitanja i da će odgovori na ta pitanja koja budu davale kolege svakako govoriti i o njihovom odnosu prema samoj Deklaraciji, ali o kapacitetima (uticaja) Deklaracije. Mislim da se u uvodnom delu Deklaracije pre naglašava uloga historiografije u kreiranju uslova za raspad Jugoslavije i svih tragičnih dešavanja koja će uslediti potom. Jugoslavija je imala puno ozbiljnih problema koji su doveli do njenog raspada: ekonomska kriza, nemogućnost unutrašnjeg transformisanja i otvaranja prema Zapadu što je u značajnoj meri bilo uslovljeno stavovima političkih i vojnih komunističkih elita, dogmatizovanje mesta i uloge Partije u društvu i svakodnevnom životu, želje elita koje se kreirane posle rata da i decenijama kasnije budu pitane o životima mladih ljudi sa kojima, vrlo često, nisu imali dodirnih tačaka. Pitanje buđenja nacionalizma u tom slučaju treba postaviti u drugačiji kontekst: kako se nacionalno marginalizovalo u Titovoj Jugoslaviji i zbog čega, ako je iz iskustva Kraljevine Jugoslavije bilo jasno da je takva negacija nemoguća, i važno pitanje koje su kolege monopolisale istorijsku nauku i koliko je zloupotreba u tom pogledu napravljeno od vremena posle 1945. pa do Titove smrti. Stvaranje i raspad obe Jugoslavije stoga će biti tema istraživanja i rasprava još dugi niz decenija, bez konačnog dogmatskog rešenja uz mogućnost da svako ko istražuje na izvorima i u skladu sa postulatima nauke ima pravo da iznese svoje mišljenje, ma koliko se ono nekome ne sviđalo. To ne menja na činjenicu da je Deklaracija pokrenula mnoga važna pitanja koja zahtevaju odgovore.

Dr Adnan Prekić

Docent Filozofskog fakulteta Univerziteta Crne Gore

Jedan sam od potpisnika Deklaracije, koja predstavlja zajednički odgovor historičara na kontinuiran proces istorijskog revizionizma i najprizemnije

zloupotrebe istorijske nauke u svakodnevnom političkom diskursu. Deklaracija je stoga glas u odbrani istorijske nauke, pokušaj da se ukaže na opasnost istorijskog revizionizma koji urušava koncept kritičke historiografije, ali i podsjećanje da su najgore epizode regionalnih odnosa započele zloupotrebom prošlosti i pokušajima monopolizacije istorijske istine.

2. Postoji li distinkcija između istorijskog revizionizma i revizije istorije? Da li smatrate da je neophodno napraviti tu razliku zbog same istorijske nauke? Da li kvalifikacija za istorijski revizionizam sputava istraživanje prošlosti? Da li ste oprezni u tom pogledu u vlastitom radu?

Momir Samardžić

Utisak je da je jedan od problema regionalnih historiografija nedovoljno razumevanje uopštavajućih pojmova koje svakodnevno koristimo da bismo opisali i interpretirali prošlost, a posebno istorijske procese. Uostalom, najočigledniji primer je sam pojam antifašizma, jer je nerazumevanje značenja ovog pojma, između ostalog, vodilo ka prvobitnom definisanju četničkog pokreta kao antifašističkog. U tom smislu, važno je i ukazivanje na distinkciju između revizije istorije i istorijskog revizionizma, prisutno i u samoj deklaraciji, jer ona suštinski determiniše razliku između, s jedne strane, racionalnih, na istraživanju i poštovanju metodologije utemeljenih novih interpretacija poznatih istorijskih pojava i procesa i, s druge strane, interpretacija neopterećenih neophodnošću poštovanja naučne metodologije. Naizgled, reč je tek o metodološkom problemu, koji bi trebalo da bude lako rešiv na nivou same istorijske nauke. No, problem sa istorijskim revizionizmom mnogo je dublji. Metodološki propusti koji vode nedovoljno naučno utemeljenim zaključcima pojava su karakteristična za sve nauke, pa i historiografiju, ali najčešće ne govorimo o istorijskom revizionizmu. Kada govorimo o istorijskom revizionizmu, govorimo o promeni, odnosno pokušaju promene naučne paradigme, uslovljenom dubokim društvenim promenama koje se ne ogledaju samo političkom i privrednom transformacijom, već i neophodnošću da se u novom kontekstu menja i slika prošlosti, kako je to svojevremeno zabeležio Todor Kuljić. Više od tri decenije svedoci smo redefinisanja osnovnih pretpostavki prethodnih historiografskih narativa, percipiranih kao ideoloških, nasuprot kojima bi trebalo da prisustvujemo konačnoj pobedi objektivne, ideološki neopterećene historiografije, kao nove naučne paradigme. Napuštajući marksistički teorijski okvir kao ideološki, isuviše uzak i neprihvatljiv za interpretaciju različitih aspekata ljudskog života u prošlosti, deo srpske historiografije odbacio je

teoriju uopšte, pridružujući se tradicionalnom neorankeovskom pozitivizmu, inače karakterističnom za historiografiju srpskog 19. veka u celokupnom posleratnom razdoblju. Time su dominantni tokovi srpske istoriografije načinili krupan metodološki „iskorak“ u 19. vek. Naravno, smisao promene historiografske paradigme daleko je prevazilazio akademske okvire, jer se paradigme ne menjaju zbog nauke, već zbog neophodnosti izgradnje drugačije percepcije prošlosti u najširim slojevima društva. Rezultat nove, revizionističke, interpretacije je izrazito ideologizovana verzija prošlosti sopstvene nacije, u kojoj je socijalističko razdoblje žalosni diskontinuitet. Ona polazi iz akademske zajednice, ali odgovara potrebama društva čiju poželjnu sliku prošlosti odražava.

Aleksandar Miletić

U humanističkim disciplinama reči i pojmovi i razlikovanja među pojmovima imaju ono značenje koje im odredimo. Razlikovanje pojmova istorijskog revizionizma i revizije istorije koji predlaže Deklaracija mi je prihvatljivo kao način da se kritičko preispitivanje postojećih znanja razdvoji od tendencioznih prekraranja i zloupotrebe struke. Tu razliku treba uvek naglašavati i ne mislim da ona sputava istraživanje prošlosti, niti mislim da iziskuje neku posebnu opreznost. Odgovorna istoričarka ili istoričar i ranije i sada treba pred sobom da ima verodostojne istorijske izvore i pouzdan naučni metod kojim će potvrditi ili revidirati postojeća znanja i interpretacije. Revidiranje istorijskih znanja se dešava na dnevnom nivou i to je jedini mogući način razvoja i unapređenja struke. Čak i bez vrednosnog ili humanističkog opredeljenja savesna istraživačica ili istraživač može doprinosti revidiranju znanja u struci ukoliko se pridržava principa koje proklamuje ova deklaracija.

Hrvoje Klasić

Povijest se revidira svakodnevno, ponajmanje od samih povjesničara. U tom procesu aktivno i promišljeno sudjeluju novinari, političari, intelektualci, a možda nešto manje promišljeno i dobar dio najšire javnosti. Istorijskim revizionizmom bave se uglavnom povjesničari, i to oni koji svjesno i namjerno zloupotrebljavaju svoja znanja i spoznaje kako bi obmanuli javnost i postigli određene (političke, svjetonazorske, nacionalističke...) ciljeve. Revizija je poželjan i potreban proces u svakoj znanosti pa i u povijesnoj. Postojeće znanje i spoznaje nužno je mijenjati i nadopunjavati rezultatima novih istraživanja, uvidom u nove izvore i novim interpretacijama nastalima protokom vremena. Ako se ta revizija provodi na temelju zakona i pravila struke

onda je ona poželjna, ali ako se pri tom zanemaruju ili namjerno izbjegavaju pravila onda ona postane štetna i po povijesnu znanost i po društvo u cjelini. Istraživanje prošlosti ne sputavaju kvalifikacije (o revizionizmu) nego pritisci različitih struktura moći. U svom istraživačkom, predavačkom, ali i javno-društvenom radu svakodnevno se susrećem s optužbama o iskrivljavanju prošlosti. S obzirom da se radi o neargumentiranim i politički motiviranim optužbama, iste me ne brinu nego dodatno motiviraju da ustrajem u svom, odnosno na zakonima struke utemeljenom pristupu.

Dubravka Stojanović

Revizije bi trebalo da znače napredak naučnih istraživanja. Revizionizam je njegovo nazadovanje, jer je to namerno iskrivljavanje, tendenciozna selekcija dokaza i argumenata koji se nameštaju tako da potvrđuju željenu političku tezu. Time se sputava stvarno istraživanje, jer se prećutkuje sve što se ne uklapa. Stvara se mitska slika prošlosti i onemogućava realno sagledavanje sadašnjosti.

Srdan Milošević

Po mom shvatanju postoji revizionizam, kao negativna pojava i postoji napredak naučnog znanja, evolucija naučnog proučavanja prošlosti, prodor novih naučnih paradigmi. Ne radi se, razume se, o tome da je kritika revizionizma zagovarane okamenjenog stanja u nauci ili u javnoj percepciji prošlosti. Revizionizam je tehnički termin koji označava promenu koja se dešava iz razloga i na način koji nisu opravdani ni naučno, ni teorijski, ni vrednosno, pa ni u smislu neke nove filozofske paradigme koja bitno menja pogled na svet. Samo se o tome radi. Mi godinama vodimo pojmovnu raspravu oko vrlo jednostavne stvari, uz implikacije da kritičari revizionizma tobože žele da petrifikuju jedno stanje u nauci. To je besmisleno. Osim toga, mislim da je i pojam revizija nepotrebna birokratska impozicija u pojmovni aparat naše nauke: u tom smislu je svaka kritika revizija, ali čemu takav naziv? Nauka je kritička delatnost po sebi i svako novo čitanje istorijskih izvora je povod i prostor za to kritičko preispitivanje. Ne vidim potrebu za pojmom revizija, jer ima apriorno negativne implikacije.

Adnan Prekić

U Deklaraciji je ta distinkcija jasno naglašena. Niko od nas nema ništa protiv revizije postojećih istorijskih znanja. Naprotiv, to je suština svakog historiografskog procesa, ukoliko se on odvija po jasno utvrđenoj i prihvaćenoj metodologiji na osnovu novih saznanja. Naš problem je istorijski

revizionizam koji pokušava izvesti nova tumačenja na osnovu postojećih istorijskih znanja. To nije borba za istorijsku istinu, to je borba za neko novo tumačenje istorijske istine, koje je po pravilu selektivno, nenaučno i isključivo u funkciji podrške određenih političkih ideja.

Husnija Kamberović

Ja razlikujem ta dva pojma: borim se protiv historijskog revizionizma, jer to smatram pojavom koju obilježava uticaj ideologije i politike na nauku, ali se zalažem za reviziju historije, u skladu sa temeljnim postulatima nauke (novi izvori, drugačiji konteksti) kao uslov napretka historijske nauke.

Goran Vasin

Istorijski revizionizam nije pojava koja je svojstvena samo nama ili pojava koja je uobičajena samo u regionu. Pitanje koje se nametnulo u godinama obeležavanja godišnjice Prvog svetskog rata na evropskom nivou jasno to pokazuje. Slika podeljene odgovornosti za izbijanje rata, koju je zagovarao deo kolega mogla bi se smatrati ozbiljnim pokušajima revizije istorije, posebno što su sve relevantne činjenice davno utvrđene. Sada već postoje tendencije da se međuratna istorija dodatno redefiniše i relativizuje, o čemu će tek biti reči narednih godina. Istoričari svoj zadatak imaju u istraživanjima na istorijskim izvorima, to je najbitnija odrednica i kada je u pitanju revizionizam o kome se govori u Deklaraciji kada je Drugi svestki rat u pitanju. Neke od interpretacija naših kolega u periodu posle rata bile su svesno politizovane, ili su neke činjenice zanemarne, pa stoga ne čudi što je u periodu posebno posle 2000, došlo do iznošenja novih i drugačijih činjenica što zaslužuje pažnju posebno ako su fakta zasnovana na prvorzrednoj arhivskoj građi. Istorija nije dogma, kako i stoji u samoj Deklaraciji, stoga uvek ima prostora za argumentovanu i naučnu raspravu, za koju smatram da bi bila veoma korisna.

Tvrtko Jakovina

Svakako da postoji. No, zabune nema ako vidite da smo mi najviše i govorili o profesionalnosti, odgovornosti prema pravilima struke, svijesti o potrebi interarhivskog, komparativnog istraživanja. Dakle, kada se jednoga dana otvori Vojni arhiv u Beogradu ili svi transkripti Franje Tuđmana u Zagrebu ili mijanmarska vlada deklasificira svu građu ili pronademo nešto iz privatnih arhiva u Kongu... naravno da će tada doći do revizije naših zaključaka, saznanja. Neka će biti samo proširenja, neka će biti potvrda postojećih spoznaja samo s više detalja, a nešto će možda stubokom mijenjati ono što smo

znali. Osobno, vrlo, vrlo rijetko sam pronalazio dokumente i izjave koji su dovodili do kopernikanskih obrata u interpretacijama. Ono što mi živimo, o čemu je zapravo Deklaracija govorila i na što su se, nepogrešivo, bez iznenađenja i tako lako, navukli svi oni koji su revizionisti u smislu političke interpretacije prošlosti, povlađivanja vlasti, ideologiji, oni koji nisu profesionalci, zapravo, jest klasični revizionizam. Bilo ga je i ima ga još više i bit će ga još dugo na ovom prostoru. Očito će ga biti i u mnogim drugim zemljama.

Petar Todorov

Često se u našim društvima termini i koncepti koji su proizvod takozvanog zapadnog sveta i misle i tumače i koriste na način da odgovaraju određenim političkim ciljevima i potrebama a ne prema naučnim principima i kao rezultat dugogodišnje naučne debate o samim tim konceptima. Zbog toga, neophodno je da se pravi razlika između ta dva pojma, ali mnogo važnije jeste da se oni tumače iz prizme debate koja postoji o ovim pojmovima. Istorijski revizionizam je politički motiviran i on se ne može gledati kao naučni pristup. Revizionizam zloupotrebljava istoriju i nauku.

3. Kako ocenjujete radove istoričara na postjugoslovenskom prostoru: uvažavaju li autonomiju profesije? Da li su otvoreni za neočekivane rezultate istraživanja ili traže potvrdu već usvojene pretpostavke? Koliki je upliv ideološkog u historiografiju?

Tvrtko Jakovina

Povjesničari nikada nisu bili osobito hrabri, a kako niti u jednom od naših društava nema meritokracije, a vlasti su silno zainteresirane za bolju prošlost ili „bojno polje: historiju“, sustavno se radilo da se proizvede dosta toga nečitljivog ili neuzbudljivog. Da su kadrovi koje su zapošljavali – a, barem u Hrvatskoj, no mislim da mogu govoriti o svim post-jugoslovenskim zemljama, nema natječaja na koji se prima netko „sa ceste“, slučajan, netko tko nije dogovoren, netko tko nema vezu, netko tko nije „naš“, bez obzira je li riječ o čovjeku s najboljih sveučilišta ili najveće pameti, rezultati su takvi kakve imamo. „Naši“ nisu nužno najpametniji, a posebno nisu osobito produktivni, pa je rezultat i slabašan i dosta skroman po opsegu. Kako to za one koji žele „pravu“ povijest nije važno, jer sve što tražite je pouzdanik, vjernik ideologije, historiografija je dosta „flah“, uska, nepoticajna, bez pravih pitanja, predvidljiva, pisana monotono. Dolazi do toga i od ljudske kvalitete niza porofesionalnih povjesničara, ali i sredine koja u svim sferama društva podupire takav klijentelizam. Tako i u historiografiji.

Adnan Prekić

Istorijsku nauku ne možete izmjestiti iz društvenog konteksta u kome ona funkcioniše. Ne može istorijska nauka biti mnogo bolja ili lošija od onoga što je društvena realnost u kojoj živimo. Veoma je važno da ljudi razumiju da istorijska nauka ima svoj naučni metod, principe, pravila. U tom kontekstu istorijska znanja su provjerljiva jer podliježu kontroli istorijskih činjenica, koje se analiziraju i na osnovu kojih se izvode zaključci. Problem nastaje onda kada imate istoričare koji polaze od unaprijed definisanih zaključaka, za koje naknadno pronalaze istorijske činjenice koje podržavaju njihove unaprijed definisane zaključke.

Momir Samardžić

Ako bih krenuo od kraja, rekao bih da je pitanje upliva ideološkog u istoriografiju ključno. Međutim, ovde najčešće ne govorimo o svesnom opredeljenju ka ideologizovanoj interpretaciji prošlosti, već o podrazumeva-jućim sistemima vrednosti koji se ne doživljavaju kao ideološki, a koji su usmereni ka percipiranju nacije i nacionalnog kao ultimativne vrednosti, kontinuiteta koji pruža smisao savremenom društvu. Suočavanje samih istoričara s ideološkim uplivom u istoriografiju podrazumevalo bi kao prvi korak mogućnost introspekcije, a pretpostavku introspekcije predstavljaju znanja koja prevazilaze korpus akademskih znanja i veština koji se uobičajeno stiču tokom studija istorije, bar na teritoriji Srbije. Suštinu problema predstavlja činjenica da se srpska istoriografija, a deluje mi i regionalne, nalaze na vrlo niskom interpretativnom nivou, na kojem najčešće govorimo o događajnoj istoriografiji, o delima koje se temelje na prepričavanju velike količine dokumenata, koju ne prati dublje razumevanje konteksta i istorijskih procesa. Reč je, naime, o odbijanju da se shvati da je i samu istoriografiju neophodno posmatrati istorično, kao nauku koja se konstituisala u kontaktu i saradnji s klasičnom filologijom i drugim disciplinama koje mi, istoričari, nazivamo pomoćnim istorijskim naukama, da bi tokom svog razvoja u susretu s različitim drugim naukama, pre svega društveno-humanističkim, transformisala i usavršavala sopstveni metod, unapređujući prevashodno mogućnosti razumevanja i interpretacije kompleksnih istorijskih procesa, često iz različitih, čak i suprotstavljenih, ali jednako naučno utemeljenih perspektiva. Stepem razvijenosti istoriografije i nemogućnost introspekcije međuslovno su uslovljene varijable, jer korpus znanja u savremenoj istoriografiji podrazumeva transdisciplinarnost, odnosno poznavanje, između ostalog, istorije i stepena razvoja društvenih teorija, kao i različitih teorijskih koncepata posvećenih kolektivnim identitetima, među kojima je, ne samo kada govorimo o našem prostoru, najvažniji nacionalni

identitet, kao dominantan oblik kolektivnog identiteta modernog doba. Od vremena redefinisanja teorijske paradigme u proučavanju fenomena nacije i nacionalizma početkom osamdesetih godina 20. veka do danas, na srpski i/ili hrvatski književni jezik prevedena su gotovo sva ključna dela koja omogućavaju razumevanje nacije, kao jednog od najznačajnijih fenomena modernog doba, ali je uticaj na historiografiju zanemarljiv. Razlog je vrlo jednostavan. Usvajanje saznanja do kojih se došlo u okviru studija nacionalizma predstavljalo bi, da budem slikovit, izvlačenje donje karte iz kule od karata poznate kao nacionalna istorija ili, da budem precizniji, nacionalističke interpretacije prošlosti sopstvene nacije, doživljene primordijalno, organicistički ili, u najboljem slučaju, perenijalno, a u svakom slučaju kao kontinuitet koji postoji iz dubine prošlosti, bar od srednjeg veka. Imajući u vidu višedecenijsku dominaciju tradicionalne neorankeovske historiografske paradigme, prihvatanje ovih dostignuća predstavljalo bi, u krajnjoj konsekvenci, pokazatelj skromnih dometa brojnih univerzitetskih i institutskih karijera. Dakle, nasuprot dostignućima teorije nacije od osamdesetih godina 20. veka, u istom tom periodu uticaj nacionalističke ideologije na interpretaciju prošlosti čini konstantu srpske historiografije, pri čemu je, u vremenu koje je određeno nacijom kao ultimativnim sistemom vrednosti, ideološka interpretacija imanentna. Ona predstavlja podrazumevajući sadržaj historiografije lišene samorefleksije.

U tom smislu, suviše je govoriti o traganju za potvrdama pretpostavki ili otvorenosti za neočekivane rezultate istraživanja, jer navedeno implicira problemski shvaćenu nauku, s hipotezama, strategijama traganja za odgovorima i spremnošću za redefinisanje hipoteza tokom istraživanja i interpretacije rezultata. Drugim rečima, navedeno podrazumeva historiografiju 20. veka. Ili bar druge polovine 20. veka. Ne zanemarujući časne izuzetke, u svojim dominantnim tokovima srpska historiografija samouvereno korača 19. vekom i to unazad. Rezultat toga je početkom 21. veka neophodnost da se ulazi u historiografske rasprave koje nas vraćaju na sukob romantičarske i kritičke škole u srpskoj historiografiji sedamdesetih i osamdesetih godina 19. veka. U susretu sa istorijskim revizionizmom i imanentnom neorankeovskom nacionalističkom historiografijom posle gotovo veka i po vratili smo se odbrani osnovnih metodoloških postulata istorijske nauke.

Srdan Milošević

Istoriografska produkcija u okviru koji je pitanjem obuhvaćen je veoma obimna i raznolika. Ima tu zaista izvanrednih ostvarenja nauke. Većina se, razumljivo, kreće u opsegu zanatske korektnosti. Problemi nastaju najčešće na nivou interpretacije i o tome sam nešto već rekao. Osim toga, veoma

nedostaje naučna polemika. U pogledu autonomije teško je davati opštu ocenu, jer je to, na kraju krajeva, individualno određeno. Profesiji kao takvoj se ne garantuje autonomija, ali individualno je moguće izboriti se za nju. Govoreći o „neočekivanim rezultatima“ lično se sa nečim takvim u historiografiji nisam susretao, makar ne u smislu potpunog preokreta koji bi temeljno redefinisao pogled na pitanje o kojem je reč. Znanje je u historiografiji, kao i u drugim naukama (makar srednjoročno posmatrano) kumulativno. Osim toga, ono se tiče ljudi kao aktera nekih procesa, a u ljudskoj delatnosti uvek je moguće naići na izvesne nedoslednosti ili „neočekivanosti“, pa one ni kada se pojave zapravo ne iznenađuju. U tom smislu, u historiografiji nema puno senzacionalizma i upravo je pretpostavka o „prekretnom karakteru“ ove ili one činjenice veoma sporna. Iako ne treba negirati takvu mogućnost, u historiografskim istraživanjima je verovatnoća da se takvo nešto „otkrije“ izuzetno niska. Neretko je insistiranje na prekretnom značaju jedne ili druge činjenice ili dokumenta zapravo indikator postojećeg revizionizma u smislu koji sam naznačio. Primera radi, „otkriće“ sadržaja Martovskih pregovora 1943. treba radikalno da promene predstavu o karakteru NOB-a. To su trikovi...

Petar Todorov

Često se istoričari žale na politički pritisak i to nije daleko od aktuelne situacije. Ali mora se pomenuti da su i sami istoričari podložni politizaciji i da su i oni deo problema. Zloupotreba istorije ne dolazi samo od političara, nego i sa strane istoričara. Zato je neophodno da istoričari ostanu verni profesionalnim standardima i da odbrane svoju profesiju od zloupotrebe.

Goran Vasin

Mnoge kolege su postigle značajne i važne rezultate i unapredile historiografiju celog post Jugoslovenskog prostora. To je činjenica koja ohrabruje. Naša historiografija je svakako napredovala, ali je potrebno svima omogućiti dodatna sredstva za putovanja i istraživanja, posebno mladima koji mogu mnogo toga da daju, ali im materijalna situacija često onemogućava dugotrajnije (vremenski) boravke u Bibliotekama i Arhivima od Budimpešte, Beča, Berlina do Lonodona i Vašingtona. Mislim da upliv ideologije nije u tolikoj meri zastupljen kao što je bio u obe Jugoslavije. Mlađe kolege su čini mi se daleko sklonije prihvatanju novih rezultata, hrabrije pristupaju izazovima, a prihvatanje već usvojenih pretpostavki dokaz je nekreativnosti, ali mislim da kolege koje ozbiljno rade i istražuju su duboko svesne ove činjenice. Stavovima po kojima se istorija može pisati potpuno bez Arhiva

i Biblioteka, nisu po meni dokaz kreativnosti već nedostatak izazova da se stvori i kreira nešto novo, bolje, pa čak i provokativnije. Postavimo sebi pitanje koliko je do sada napisanih biografija Napoleona ili Čerčila? Ali i dalje kolege idu istim putem inspirirani nečijim uspjesima ili neuspjesima, traže viziju svog vlastitog dometa ili pozicije u nauci, društvu, kolektivu...

Aleksandar Miletić

Postoje glavni tokovi „nacionalnih“ historiografija koji se uklapaju ili konceptijski nadopunjuju postojeće nacionalne velike narative, ali postoje i autori od integriteta koji se u svom radu ravnaju prema principima koje proklamuje ova Deklaracija. Dominira politička istorija, a žanrovi poput društvene ili ekonomske istorije, kao i interdisciplinarnost u pristupu postaju veoma retki. Ideološki upliv postoji, ali nije jasno da li dolazi iz političkih elita u mejnstrim historiografiju i tabloidne medije ili takva historiografija takođe sa svoje strane doprinosi netrpeljivosti koju pokazuju mediji i elite. Čini se da se zapravo radi o jednoj vrednosnoj sinergiji koja podrazumeva neposredne kanale komunikacije i međuuticaja. Do promene javnog diskursa i prevladajućih narativa moglo bi doći kada bi za tu promenu postojala politička volja, ili kada bi u struci prevladali principi koje predlaže ova Deklaracija, tj. kada bi istoričari u regionu počeli istinski da se bave svojim zanatom, a ne reprodukovanjem prevaziđenih etničkih narativa.

Hrvoje Klasić

Kao i u svakoj struci i u povijesnoj postoje profesionalci koji svoj rad baziraju na pravilima, pa su shodno tome i njihovi radovi vrijedan doprinos razumijevanju prošlosti (i sadašnjosti). Takvih povjesničara ima i na postjugoslavenskom prostoru. U njihovom slučaju istraživanju se prilazi otvorenog uma i bez predrasuda ili zadanih (usvojenih) pretpostavki. Naravno, postoje i oni „drugi“ koje nazivamo i povijesnim revizionistima jer svoj rad prilagođavaju vlastitim ili „skupnim“ očekivanjima. Razlozi njihovog revidiranja povijesnih činjenica najčešće su političkog, ideološkog ili „patriotskog“ karaktera. Takvi povjesničari istraživanju prilaze na način da si unaprijed zadaju tezu i onda traže podatke kojima bi ju potvrdili, zanemarujući one koji ne idu u prilog ili vadeći određene podatke iz konteksta. Poznati hrvatski sociolog Srđan Vrcan jednom je prilikom rekao da nije važno samo ono što se kaže nego i ono što se prešuti. E upravo time se vrlo često bave revizionisti – prešućivanjem onog što tezi ne ide u prilog i prenaglašavanjem onoga što ide. Baš na tragu ove Vrcanove konstatacije ipak bih zaključio da većini povjesničara na ovim prostorima revizionizam nije strana

pojava. Neki revidiraju iz razloga da promijene značenje prošlih događaja i u drukčijem svijetlu prikažu određene ličnosti, a neki upravo u obračunu s takvim pristupom zanemaruju kritički pristup prema prošlosti generalno.

Dubravka Stojanović

Mnogi su oduvek želeli da budu dvorski historičari. I Klio, muza historije slika se uz muzički instrument kojim peva vladarima. Ali je uvek bilo i onih koji misle da je za napredak društva neophodna kritička historiografija čiji je zadatak da razvejava nacionalne mitove koji nas odvlače od rešenja nagomilanih problema. Potpisnici Deklaracije pripadaju tom pravcu i vidimo da ih ima!

Husnija Kamberović

Postoji šarenilo i u pristupima i u rezultatima istraživanja. Mislim da smo u gotovo svim postjugoslavenskim zemljama dobili i dobre rezultate u istraživanjima socijalističkog razdoblja, mada još uvijek u mnogim radovima dominiraju uticaji politike i raznih ideologija. Također su neka pitanja Drugog svjetskog rata otvorena vrlo ozbiljno, što nije bilo moguće učiniti u doba socijalizma.

4. Na šta se misli kada se kaže zloupotreba historije? Dozvoljavate li mogućnost da postoji i treba li da postoji upotreba historije? A historičara? Ukratko, kako vidite „društvenu funkciju“ historijske nauke i javni angažman historičara?

Dubravka Stojanović

Na primer revidira se Drugi svetski rat da biste ojačali današnje ekstremno desne ideologije. Ili izvrćete ratove 1990-ih da biste ih danas nastavljali u domenu sećanja, pa svake godine ti važni datumi postaju front za nove obračune. Uloga historije treba da bude slična ulozi historije bolesti u medicini – da objasni šta se desilo, kako smo stigli do tamo i koji su ključni problemi da bismo ih rešavali i poboljšavali našu sadašnjost. U prošlosti se pojave jasnije vide.

Tvrtko Jakovina

Zloupotreba historije je kada namjerno kvalificirate, kada izdvajate samo dio, a ne gledate cjelinu, kada prezirete kontekstualizaciju, kada su vaši uvijek žrtve i u pravu, a druge ne vidite, kada niste profesionalac, a pišete... sve je to krivo, loše i u društvima bez mogućnosti za kritički odmak

i raspravu, imate zlouporabu. Povjesničari se tome predaju, mnogi, kako sam rekao, i nesvjesni da nisu profesionalci, već samu svoju profesiju vide kao obranu, zaštitu, borci su za bolju prošlost, prošlost kao pedagogiju, a ne ono što historiografija treba biti. Vrijedi to za sve; i one koji se bave nacionalnom povješću i one koji istražuju kolonizaciju Papue. Nema lokalne povijesti, ako je dobro napisana.

Petar Todorov

Zloupotreba istorije znači da se ona prilagođava političkim, religijskim i nacionalističkim potrebama. Naravno da istorija treba da bude upotrebljena u društvenom, čak i političkom životu, ali ta upotreba treba biti s ciljem da bolje shvatimo naša savremena društva i unapredimo ih. Istoričari, kao i svi građani, imaju ulogu da budu aktivni činioци. U situacijama kada se istorija zloupotrebljava oni su pozvani da je odbrane.

Aleksandar Miletić

Istorija, poput drugih humanističkih disciplina ima svoju društvenu ulogu, pa samim tim i svoju jasnu upotrebnu vrednost. U tom smislu, međutim, treba razlikovati kritički format istorijskih studija i pedagoški format udžbenika istorije. Ovi različiti formati imaju neke specifične uloge u društvu. Doduše, obrazovna i vaspitna funkcija udžbenika ne znači da njihov sadržaj treba da bude proizvoljan, selektivan ili da ne odgovara postojećem nivou znanja u struci. Naprotiv, udžbenik mora da bude skrupulozan u smislu principa struke koji proklamuje ova Deklaracija. Ali, s obzirom na njihovu delikatnu edukativnu ulogu, udžbenici treba da sadrže i neke afirmativne ili pozitivne primere čak i kada su to usamljeni primeri lične građanske hrabrosti ili intelektualnog poštenja, međuetničke solidarnosti ili ispomaganja. To ne znači da će udžbenik falsifikovati da su ovakvi obrasci ponašanja bili prevlađujući, ali će ih isticati kao primere za ugledanje.

Ovo izgleda kao utopijsko priželjkivanje s obzirom da mi u Srbiji i dalje imamo u upotrebi udžbenik koji sugerise da su bosanski Muslimani islam primili „iz materijalnih pobuda“, u istom udžbeniku stoji da „memoaristi s početka 19. veka beleže da su ti muslimani, poturčenjaci, bili gori i nesnosniji raji od Osmanlija, pravih Turaka“. U udžbeniku stoji i da je „o Turcima u svesti balkanskih naroda ostala negativna predstava, uz retke izuzetke, a još gora o svojim sunarodnicima koji su primili islam, i kao konvertiti morali da dokazuju svoju pravovernost“. Nasuprot ovakvim primerima koji u jednoj multietničkoj sredini kakva je Republika Srbija podstiču etničku netrpeljivost udžbenik bi trebalo da afirmiše pozitivne primere međuetničke

saradnje i solidarnosti kroz istoriju. To sve, naravno, ukoliko usvajamo da je uloga istorijskih udžbenika da doprinesu da društvo bude funkcionalno i da se u njemu manjine u potpunosti integrišu u njegove glavne tokove.

Zloupotreba udžbenika istorije čiji sam jedan primer ovde izneo kao i zloupotreba istorije kao discipline odnose se, s jedne strane na prestupe u domenu metodologije, s druge u domenu humanističkih opredeljenja kojima ova disciplina treba da služi. Uobičajeno ova ogrešenja idu zajedno: falsifikovanje ili selektivno čitanje izvora ide zajedno sa moralnim prestupom prema društvu.

Husnija Kamberović

Historija treba pomoći današnjim generacijama da razumiju prošlost. To je njena funkcija i u tom smislu možemo govoriti o upotrebi historije, a pretpostavka za to je da se ponudi realna slika prošlosti. No, neprihvatljiva je zloupotreba historije, jer se to temelji na iskrivljenim slikama prošlosti, koje se obično modeliraju u skladu sa nekim savremenim političkim potrebama. Nikome ne treba bolja prošlost, ali nam svima treba bolja sadašnjost i budućnost. Tu je veliki problem i u historičarima, koji služe tim politikama. Historičari se moraju izboriti za autonomiju svojih istraživanja, kao što se i inače za sve u životu moramo izboriti. To nije uvijek lako.

Momir Samardžić

Od Antike do savremenosti, interpretacija prošlosti predstavljala je konstrukciju uslovljenu savremenim potrebama i mogućnostima. U tom smislu ne postoji razlika između prednaučnog razdoblja i poslednja dva veka kada govorimo o istoriji kao nauci, praćenju istorijskom publicistikom i raznim drugim oblicima formiranja svesti o prošlosti zajednice. Istovremeno, možemo da govorimo o kontinuitetu upotrebe prošlosti, koji je i vodio ka konstituisanju istorije kao nauke u „veku nacija“ i u formi koja je bila primerena potrebama društava i država u kojima se formira. Upotrebna vrednost prošlosti determinisala je borbu koju je historiografija vodila i vodi do naše savremenosti, za emancipaciju od volje i potreba političkih i društvenih elita. Istorija historiografije predstavlja istoriju ove borbe. Uz podrazumevajuću upotrebu prošlosti, posebno u vremenu u kojem interpretacija prošlosti postaje jedna od determinanti identiteta, prisutna je i njena zloupotreba, pod kojom podrazumevam konstruisanje historiografskih narativa usmerenih ka konstituisanju slika prošlosti koje vode ka antagonizaciji pojedinaca, grupa ili čitavih zajednica u savremenosti, umesto razumevanju uzroka sukoba u prošlosti, stvarnih ili imaginarnih.

Ako bismo pošli od pretpostavke da nauke služe unapređenju sopstvenih društava, upotrebna vrednost istorijske nauke predstavljala bi pitanje njenog smisla. Moglo bi se reći da je jedan od najvećih nedostataka devetnaestovekovnih historiografija bila nesposobnost da doprinesu (ili bar da značajnije doprinesu) boljem razumevanju sopstvenih društava. I to je i danas obeležje onih historiografija koje ne napuštaju devetnaestovekovnu fazu sopstvenog razvoja, podrazumevajući pri tome nizak interpretativni nivo i nemogućnost većine da razume sopstvena ograničenja, pa se sklanjaju u kulu neorankeovskog pozitivizma koji se proglašava kao jedina moguća historiografska metodologija. Samim tim, neznanje može da bude pretpostavka zloupotrebe, bez neposredne svesti o onome što se čini, ali je svakako pretpostavka uspeha zloupotrebe.

U tom smislu, društvena funkcija istorijske nauke trebalo bi da bude samo jedna – da bude neprestani korektiv koji kroz racionalno sagledavanje prošlosti sopstvene nacije ne dozvoljava konstituisanje antagonističkih narativa prema svakom obliku drugosti. No, već na prvi pogled, ovako sagledana funkcija istorijske nauke deluje utopijski, jer stepen razvijenosti jedne nauke predstavlja odraz stepena razvijenosti i zrelosti jednog društva. I, u srpskom slučaju, to je nesumnjivo tačno.

Adnan Prekić

U našem slučaju to su najčešće primjeri dekontekstualizacije, u kome se istorijski procesi posmatraju izvan vremena i okolnosti u kojima su se odvijali. Kričička historiografija nam pomaže da te procese razumjemo u njihovoj multiperspektivnosti, prepoznajući i ukazujući na sve okolnosti koje su uticale na njih. Uloga istoričara je da afirmiše takav koncept istorijskog promišljanja, a društvena funkcija istorije da kroz obrazovni proces uči mlade ljude da prepoznaju složenost istorijskih procesa, razvijajući kod njih kritičko promišljanje.

Goran Vasin

Istorija mora imati svoju poziciju u društvu, ona je nauka koja će uvek biti jedan od temelja svakog društva i mi kao istoričari toga moramo biti svesni. Ne može moderni istoričar sebi dozvoliti marginalizaciju, ili nekakvu samoizolovanost i potom lamentirati nad svojim položajem. U mnogo razvijenijim društvima istoričari imaju važno mesto u društvenoj strukturi. Mislim da je kod nas situacija nepovoljnija zbog stavova kolega koji više žele da žive na marginama, da ne nastupaju javno, i da se ponašaju kao da je naša nauka unapred izgubila sve bitke (često se pitam od koga?), pa stoga

u redu – kuda nas voda odnese odnela nas je. Takve stavove ne smemo i ne možemo prenositi mladim kolegama. Svako vredi onoliko koliko drži do sebe i koliko dopusti da ga drugi čuju/ne čuju. To je ujedno i odgovor na pitanje o upotrebi istorije/istoričara: ko i koliko može da podvuče crtu i ima jasan stav gde su granice koje sebi mora postaviti i preko kojih se ne smeju praviti kompromisi.

Hrvoje Klasić

Naravno da treba postojati „upotreba“ povijesti. Jedan od prvih koji je na to upozoravao je i „otac povijesti“ Herodot svojom konstatacijom (i upozorenjem) da je „povijest učiteljica života“. Postoje obrasci iz prošlosti koje treba poznavati kako bi u suvremenom svijetu unaprijedili kvalitetu života ili izbjegli greške koje su ga činile težim. Upravo zahvaljujući povijesnim istraživanjima i radovima javnost može znati za dobre primjere iz prošlosti koji na slične primjere iz suvremenosti mogu baciti potpuno „neočekivano“ svjetlo. Godine 1945. teško bi itko „stavio ruku u vatru“ da između stoljetnih neprijatelja Nijemaca i Francuza uskoro neće buknući novi sukob. Međutim, brže nego se itko nadao to je postala realnost, a Nijemci i Francuzi garant mira, stabilnosti i prosperiteta u Europi sve do današnjih dana. Možda bi taj primjer mogli osvjestiti svi oni Hrvati i Srbi koji misle da između ta dva naroda, tj. zbog njihovih odnosa u prošlosti, mir i suradnja nisu mogući.

Srdan Milošević

Zloupotrebe su, razume se, razne i tu se misli na one situacije kada istoričar nastupa sa profesionalnim autoritetom, ali zapravo vrši propagandu ili kada neki uticajni krugovi (na primer vlast) koristi izvitoperene slike prošlosti, a istoričari o tome ćute ili čak daju podršku. Brojne su i druge situacije... Istoričar treba da bude angažovan. Javnost je zainteresovana za mnoge teme o kojima kompetentno mogu da govore jedino istoričari. Ipak, oni imaju kompleksnu obavezu: da ostanu verni profesiji, strogim akademskim zahtevima, ali i da ispune društvenu ulogu intelektualca koji ostvaruje uticaj na artikulisanje vrednosnih opredeljenja. To je naročito teško u domenu politike sećanja u kojoj najčešće nema mesta za onu famoznu „sivu“ boju, kao ravnotežu između dve krajnosti... Mnoge istorijski značajne ličnosti, naročito one koje su dugo trajale na istorijskoj sceni, imaju kontroverzne biografije; mnoge žrtve zločina bile su i same u pogledu svog odnosa prema protivnicima ili naprosto prema drugačijima od sebe vrlo opake; mnogi događaji koji su trijumfalni za jednu grupu ljudi, za druge mogu predstavljati

traumatično iskustvo. Tu je uvek na snazi odmeravanje prioriteta, određivanje šta je ono što preteže, što je značajnije. Istoričar već samim tim što informiše ili propušta da informiše donosioca odluke, na primer u domenu politike sećanja, utiče na njeno kreiranje i odgovoran je za njene posledice.

5. Postoje li posebni zahtevi koji se postavljaju pred istraživača nacionalne istorije? Kakvu ulogu su odigrali istoričari i kakvu treba da igraju u društvenim zbivanjima na postjugoslovenskom prostoru u poslednjih trideset godina? Mogu li se razdvojiti historiografija i politike identiteta?

Hrvoje Klasić

Kada u društvu postoje strah ili paranoja od vakcinacije utemeljeni na dezinformacijama onda je dužnost medicinskih stručnjaka da izađu pred javnost i objasne činjenice. Kada u društvu postoje pogrešne interpretacije događaja iz prošlosti utemeljene na dezinformacijama onda je dužnost stručnjaka za povijest da javno ukažu na te dezinformacije i ponude informacije utemeljene na znanstvenim istraživanjima. To nije samo mogućnost ili pravo već i obaveza svakog povjesničara. Povjesničar mora biti istraživač, mora pisati i objavljivati radove, ali to ne isključuje nego bi trebalo podrazumijevati da po potrebi bude i javni, angažirani i društveno odgovorni intelektualac. Odnosno, kako kaže Ralf Dahrendorf, da sudjeluju u „javnim diskursima svoga vremena, određuju tematiku i utječu na smjer kretanja“.

Petar Todorov

Niko ne može biti amnestiran od onoga što radi i svi imaju odgovornost. Iskazana ili napisana reč može povrediti, može i ubiti. Mnogo istoričara u odsustvu demokratskih kapaciteta i uverenja, svojim stavovima podstiču mržnju i netolerantnost. To nije slučaj samo u državama nastalim raspadom socijalističke Jugoslavije, nego i u drugim zemljama na Balkanu i Evropi.

Što se tiče politike identiteta i historiografije, nešto u našim društvima nije kako bi trebalo biti. Mi često zasnivamo naše identitete samo na istorijskim narativima, na zamišljenoj slavnoj prošlosti, na mitu o žrtvi. Narativi ili percepcije o prošlosti jesu sastavni deo identiteta, ali često su ti narativi kod nas konfliktni, oni su isključivi... Odsustvo istorijske empatije je ozbiljan problem sa kojim se naše države suočavaju. Na taj način, preko isključivosti i veoma mitologizirane prošlosti mi gradimo identitet koji promovise i negativne poglede na Druge, na naše susede, čak i na one koji odbacuju istorijske mitove.

Tvrtko Jakovina

Mislim da povjesničari, kao i svi stručnjaci, trebaju javno progovoriti ako o nekom problemu od općeg interesa znaju bolje i više i detaljnije, ako se struka ruši, unižava, ako se laže i mulja, ako se politizira. Mislim da je to zadaća i pravo svakog mislećeg čovjeka i profesionalca. Uloga povjesničara u društvu po mom mišljenju mogla je biti korisna i važna, a pretovrila se najvećim dijelom u degradaciju struke. Ne treba ni dalje očekivati čuda; u svim profesijama i svim društvima treba njegovati ono što je zdravo, nadati se da će jednom postati dovoljno veliko da prevlada. Do tada, ostavljanje tragova i osobni naponi, međunarodna zajednica, bit će ono što možemo. Kao i ova Deklaracija.

Srdan Milošević

Osnovni zahtev koji se ostavlja pred istraživače nacionalne istorije jeste, prema mom razumevanju, da nacionalnu istoriju shvate kao istoriju država, a ne naroda i da, čak i kada se posvećuju primarno istoriji jednog od naroda, to čine uvek i svuda imajući u vidu mnogostrukost interakcija sa drugim grupama i legitimnost kompleksnosti unutar izučavane grupe. Mislim da se empirijski može pokazati da su istoričari većinom orijentisani na narodne istorije, a u javnom govoru teme etničke prošlosti imaju apsolutnu dominaciju. Čak se i tako internacionalne teme kao što su fašizam i anti-fašizam nacionalizuju. Istoričari u javnosti u velikoj većini ne problematizuju „velike narative“, koji su politička konstrukcija, već ih često legitimizuju. Žalosno je da je često moguće čuti istu priču o prošlosti u kafanskom razgovoru i od istoričara u javnosti. Kada je reč o istoriografiji i politikama identiteta ne samo da se mogu već se i moraju razdvojiti. Istoriografija mora kompetentno informisati politike identiteta, ali ne treba da bude njihov kreator. Kao što sam već napomenuo, to ne isključuje angažman istoričara u praktičnoj sferi kreiranja politike identiteta, ali je to aktivnost koja je različita od naučnog bavljenja prošlošću i ne treba ih mešati. Kada je u sferi politike istoričar, istina, nastupa sa nešto više autoriteta u pitanjima prošlosti i, trebalo bi, sa nešto više svesti o svojevrsnom iskrivljenju koje prošlost doživljava u politikama sećanja. Ključno je da istoričar ne dozvoli sebi da, učestvujući u kreiranju politike identiteta, sasvim ignoriše saznanja i humanističke vrednosti. Tada njegov angažman postaje propagandizam.

Husnija Kamberović

Posljednjih 30 godina, pa i više, svjedočili smo pojavi da je historija, dobrim dijelom, bila u funkciji politike i da je njen smisao bio građenje nacionalnih

identiteta. Znamo da je poslije 1945. bilo tako, da je u Bosni i Hercegovni tako bilo i početkom 1960-ih godina, da je na prostoru čitave Jugoslavije tokom 1980-ih tako bilo. Rezultat je bio strašan rat! Da bi se to izbjeglo – historija mora konačno postati nauka. To je proces sazrijevanja historije kao nauke u 21. stoljeću i na našim prostorima. To ne znači da se ne treba baviti i pitanjima nacionalne historije. Naprotiv! Mislim da ćemo se svi u budućnosti morati više baviti pitanjima nacionalne historije, ali – tu nema mjesta propagandi.

Adnan Prekić

Uvjeren sam da je prva i najvažnija obaveza historičara da poštuje principe i pravila kritičke historiografije, i da je sve ostalo samo razlika između talentovanog i manje talentovanog historičara. Na žalost, mnogi historičari na postjugoslovenskom prostoru u posljednjih trideset godina bili su spremni da pogaze ta pravila i da historiju stave u funkciju afirmisanja određenih političkih ideja.

Aleksandar Miletić

Mislim da su naše „nacionalne historije“ najčešće etničke historije, zapravo nekritički, jednostrani, etnocentrični narativi naroda kojima autori pripadaju. To se odnosi i na udžbenike historije. Autori, naime, nikako da razumeju da je nacija teritorijalno-politička, a ne identitetska zajednica sunarodnika. Mislim da istraživačica ili istraživač nacionalne historije treba da se ravna prema principima struke, kao i bilo koji drugi historičar, uz taj dodatni obzir koji bi uključio integrisanje manjinskih narativa u širi kontekst kulture pamćenja. Čini mi se, međutim, da je tako malo istinske skrupuloznosti prema tim principima da retki primeri historičara koji ih se zaista pridržavaju budu odmah prepoznati kao medijski eksponirani aktivisti, a ne kao profesionalni historičari. Historičari poput Dubravke Stojanović, Milivoja Bešlina, Srđana Miloševića, Tvrtka Jakovine, Hrvoja Klasića i Husnije Kamberovića u svojim radovima i u svojim javnim istupanjima ne prelaze granice nečega što je ravnanje prema osnovnim principima struke, pa ipak njihova istupanja se uzimaju kao nešto izuzetno i aktivistički. Upravo to ukazuje da su glavni tokovi naše struke još uvek kalupljeni na nekritičkom i etnocentričnom narativu, i da još uvek nisu zasnovani kao slobodna, nadnacionalna, celovita, racionalna, kontekstualna, dinamična i multiperspektivna humanistička disciplina kako ova Deklaracija preporučuje.

Dubravka Stojanović

Istoričari su odigrali ogromnu ulogu u pripremama za rat. Mislim da je nacionalističko tumačenje istorije od sredine 1980-ih bilo ključna psihološka priprema rata. Homogenizovale su se nacije, razvijao strah od drugoga. Zato je ozdravljenje odnosa prema istoriji važan deo ozdravljenja društva. Istori-ja će uvek biti sastojak za pravljenje identiteta, ali je pitanje kakav hoćemo identitet? Da li želimo paranoidni, ksenofobični, samoviktimizirajući, megalomanski ili ćemo se truditi da on bude pluralan, razuđen, otvoren, demokratski? To u mnogome zavisi od pristupa istoriji za koji se opredelimo.

Goran Vasin

Istraživači nacionalne istorije imaju veliku odgovornost, jer su oči javnost često uperene u njih. Marginalizovanje nacionalne istorije nije pojava koja vodi širenju vidika ili boljem shvatanju stanja stvari. Mislim da ko dobro shvati i upozna svoju istoriju, vrlo lako će poštovati i ceniti druge, bez ikakvih predrasuda i strahova. Istoričari treba da rade svoj posao na najbolji mogući način – savesno i skladu sa postulatima nauke, to je sasvim dovoljno. Na taj način se brišu mitovi, uklanjaju predrasude i otvara prostor za dijalog i bolje shvatanje i slušanje (što bojim se nije često slučaj) neistomišljenika. Politika kreiranja identiteta- nacionalnog ili nadnacionalnog nije moguća bez istorijske nauke. To nije proces koji je specifičan za naš region, to je odavno poznata evropska pojava. Sve vodeće evropske pojave (na prvom mestu) uvek su se reflektovale i kod nas. Uticaji skoro nikada nisu bili dvosmerni. Pitanje je samo naše sposobnosti uklapanja ili razumevanja tih procesa, što je po mom dubokom uverenju ključni problem našeg društva, samim tim i historiografije u poslednjih nekoliko decenija.

Momir Samardžić

U vremenu dominacije nacionalističke ideologije najveći izazov za svakog istoričara trebalo bi da bude proučavanje prošlosti sopstvene nacije. Međutim, racionalan pristup prošlosti nacije uslovljen je ovladavanjem intelektualnim alatom neophodnim za historiografsku analizu. Lišena alata, srpska historiografija oslobođena je i izazova, te nema problema prilikom proučavanja „nacionalne“ istorije koja, podrazumeva se, seže do Pripjatskih močvara i doseljavanja na Balkan, a u pseudoverziji, koja ima sve više pristalica, nikad Balkan nije ni napuštala. Paradigma je definisana i okviri su jasni, a jedini problem je pronalaženje što veće količine pisanih istorijskih izvora koji treba da ispune zadati interpretativni okvir. Time se zapravo vraćamo na ranije pitanje o otvorenosti za nova saznanja i interpretacije,

bez obzira na početne pretpostavke, što je jedna od osnovnih karakteristika naučnog pristupa proučavanju prošlosti, nasuprot ispunjavanju zadanog okvira poželjnim sadržajem, saglasno unapred ideološki determinisanom interpretativnom okviru. Najkraće rečeno, razlika između istorijske nauke i ideologije. Zaključak o naučnim dometima dominantnih tokova savremene srpske historiografije sam se nameće.

Imajući sve rečeno u vidu, podrazumeva se da na postjugoslovenskom prostoru, kao ni bilo gde drugde, nije moguće razdvojiti historiografiju i politike identiteta, jer se odnosom prema prošlosti utemeljuje identitet zajednice. Pri tome je osnovno pitanje kakav identitet gradimo i gde je, u tom smislu, mesto istorijske nauke. A to nas vraća na pitanje društvene funkcije istorijske nauke.

